

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЯТ НАЧИН НА ЖИВОТ И ЛИТЕРАТУРАТА

Една многовековна здрава традиция намира днес своето качествено по-високо, обогатено от досега с обществото на реалния социализъм, продължение — традицията на хуманистичната, гражданска и борческа активност, на кръвно то съпричастие с народностните, националноосвободителни, социални и пр. борби, която е може би най-ярката черта на българската литература в дълголетното ѝ развитие от времето на Кирил и Методий до наши дни. Именно активната zaangażираност с проблемите на времето и съдбовната обреченост на своя народ са в основата на демократичния и борческия дух, който пронизва творчеството на най-големите наши писатели от всички епохи. И именно тази вековна традиция е в основата на днешната ни социалистическо-реалистическа литература, извисена до степента на главна нейна идейно-художествена особеност.

Българските писатели многократно са доказвали — със своя живот, с творчеството си, а нерядко и с героичната си смърт, — че виждат мисията си на мислители и художници в неразривна връзка с кардиналните проблеми на своето време, на своя народ. Качествено нови измерения придобива иманентната *социална активност* на литературата с естетическото тържество на метода на социалистическия реализъм, и по-късно, през тридесетипетлетието от народната победа — с налагането му като основен художествен метод за нашето изкуство. Особено значение придобива тя сега, когато навлизаме в етапа на изграждане на развитото социалистическо общество като естествен преход към комунизма, а партията и народът поставят пред литературата отговорната задача за създаване на съвременна социалистическа класика.

Едно от многобройните проявления на гражданската и творческата активност на нашите писатели, на постоянното им съпричастие с проблемите на общественото развитие бе и Националната конференция на СБП на тема „Социалистическият начин на живот и литературата“, проведена на 15 и 16 февруари т. г.

Конференцията бе открита от председателя на СБП акад. Пантелей Зарев, който във въстпителното си слово подчерта, че поставената тема се явява като закономерно продължение на дейността на СБП, насочена към изясняване на основни обществени и творчески проблеми — намерили израз в проведените в последно време срещи-разговори за работническата класа и литературата във Варна, за научно-техническата революция и литературата в Пловдив и др.; като отзвук от забележителното слово на др. Тодор Живков пред младите литературни творци, решенията на Политбюро на ЦК на БКП за работата с младата художествено-творческа интелигенция и пр. Той посочи и връзката с предишната конференция на СБП на тема „Литературата и съвременността“: „На тази конференция имаме желанието да продължим този разговор, но вече под определен ъгъл: не съвременната тема изобщо, а по-конкретно социалистическият начин на живот, днешният наш стил и начин на живот и художествената литература. Това озна-

чава и продължение на предишния разговор, и конкретен поглед специално към съществените проблеми за морално-политическото поведение на човека, проблемите за щастието, както го разбираме ние, за големите въпроси на човешкото съществуване и за по-особеното му звучене в нашето общество, за идеала, за дълга и за отговорността. Това още означава, че ще разговаряме за формирането чертите на съвременния социалистически човек и за неговите цели, както и за онова „антиидеално“, което съществува в нашето общество и което следва да бъде обект на сатира и критика.“

По-нататък акад. Пантелей Зарев се спря на същността на понятието „социалистически начин на живот“ като производно от мащабните социално-икономически преобразования, на отражението им в художественото творчество, където се изследва и пресъздава новата душевност на днешния човек. Той посочи и постъпателното развитие на съвременната ни литература, което, минавайки през различните етапи, е довело до днешната зрелост на прозата, поезията, драматургията и критиката: „Казано условно, имаше време, когато съвременната тема се състоеше в преповтарянето на живота и пропагандното му идеологизиране. По-късно настъпи периодът на морализирането на живота. Бих казал, че сега е дошло времето за запазването и на едното, и на другото в тяхната дълбочина, чрез истинската оригиналност и сила на мисълта, чрез самостоятелното изследване на живота. (. . .) Колкото и да са безспорни и видни постиженията ни, не можем да не искаме още и още работа на мисълта върху моралните и философските проблеми на съвременността, която привлича и храни литературата. Необходимо е съвременността да се схваща не само тясно тематично, свързана със завода и предприятието, а и като този огромен мир, който живее и изпълва нашето време и който може да бъде доловен и в най-тясното и обикновеното, онова, което се твори във фабриката или в завода, в учрежденията или в личните човешки отношения у дома. Нужна е собствена мисловна дълбочина, за да се търсят богатството, величието и твореният гений на нашата съвременност.“

Подчертавайки принципната разлика между историческия оптимизъм, присъщ както на нашето общество, така и на литературата ни, и песимистичната концепция за живота в буржоазната литература, акад. Пантелей Зарев отбелязва и особената значимост на критичното начало в художественото творчество, разбирано като конструктивно себenedоволство, породено от съизмерването на постигнатото с идеала, като дейна сила, подпомагаща развитието на обществото и на отделната личност — а не като безперспективно ровене в отделните проявления на малката правда или грубото им хиперболизиране.

Така още във встъпителното слово бяха поставени основните въпроси, около които се дискутира по време на Националната конференция на СБП. От своя страна основният доклад от Андрей Гуляшки постави в теоретичен аспект три основни проблема:

„Първият от тях се отнася до изграждането на новата **СОЦИАЛИСТИЧЕСКА ЛИЧНОСТ**. Ние казваме и на всички ни е ясно, че само новата социалистическа личност може да сътвори един **КАЧЕСТВЕНО** нов в историята на човечеството начин на живот.

И понеже изграждането на социалистическата личност се осъществява чрез изграждане на социалистическото **СЪЗНАНИЕ** на личността, необходимо беше да отворя по-нашироко дума за психологическата структура на съзнанието — въпрос, който за нас, писателите, представлява особен интерес.

Другият комплекс от въпроси е свързан с проблема за единството между *мирогледа и светоусещането*, между мирогледа и емоционалното съдържание на нашите отношения. Това единство малко се разисква, а е ясно, че без него не може изобщо да се приказва за моралния облик на новия социалистически човек.

Третият комплекс от въпроси се отнася, разбира се, за литературата, но не за литературата въобще, а за оная литература, която играе важна и незаменима роля във формирането на новия социалистически човек.“

Формулирайки понятието „социалистически начин на живот“, по-нататък в своя доклад Андрей Гуляшки отбелязва, че то не може да бъде изяснено, ако при търсенето на основните му характеристики не въведем като главен коректив идеала — един от най-интересните, а в определен смисъл и дискуссионни моменти в доклада. Подчертавайки, че литературата влияе върху социалистическия начин на живот единствено чрез влиянието си върху отделната личност, той се спъра по-обстойно върху понятията „социалистическо съзнание“ и „съвременна социалистическа личност“.

Разглеждайки отношението между отделните компоненти, изграждащи човешкото съзнание, Андрей Гуляшки акцентира особено върху тезата, че макар съзнанието да е променливо и постоянно променящо се под въздействието на общественото битие, то е неравномерно променливо по отношение на отделните си съставки, т. е. промените на всяка от тях стават с различна бързина и в несданаква степен, макар като цяло те да изграждат динамичното, а понякога и противоречиво единство на съзнанието. Според него типично за настоящия етап от развитието на отделната личност е, че онази част от нейното съзнание, която е свързана и контактува с обществени структури, порядки и социални отношения. . .“ (условно наречена „обществена сфера“ на съзнанието) е подложена на рязка и цялостна промяна. Значително по-консервативна е другата част от човешкото съзнание, „... . свързана със структурите на битя, със семейството, любовта, свободното време, удоволствията, вкусовете, разбиранията за радост, щастие и т. н. . .“ (която можем да наречем „лично интимна сфера“ на съзнанието).

Разбира се, подобно разделение е възможно само в порядъка на абстракция. Но именно оттук Андрей Гуляшки стига до един твърде важен извод:

„Лично аз мисля, че е рано още да се говори за „глобално“ социалистическо съзнание на личността като за типично явление, т. е. за съзнание, в което социалистическите черти да преобладават в еднаква степен както в обществената сфера, така и в лично-интимната.

Типично явление за нашата съвременност са конфликтите между социалистическите черти на общественото съзнание на личността и изостаналото лично-интимно съзнание на личността. Литературата не трябва да подминава или да омаловажава тия конфликти, или да ги подменя с конфликти между герои, които, свалени от бъдещето, сякаш са надарени — едни с глобално социалистическо съзнание, а други — с не дотам глобално социалистическо съзнание. Първостепенна задача на литературата е да ускорява със спецификата на художественото си външно процес на социалистическото съзряване в лично-интимното съзнание на личността.“

По-нататък в своя доклад Андрей Гуляшки се спъра на въпросите за отношението между мирогледа на личността (разбиран като комплекс от рационални схващания и идеи) и нейната нравственост, съкровени емоционални реакции и поведение. Именно защото хармоничната и цялостна социалистическа личност е все още в процес на изграждане, отбелязва той, се случва понякога разминаване между тези отделни компоненти на съзнанието. Първостепенно значение в тази връзка придобиват нарастването на социалната активност на личността, отношението към колектива, към труда като форма на творческа себизява и пр.

Преминавайки по-пряко към многостранните връзки на литературата с развитието на обществото, Андрей Гуляшки отбелязва историческото значение на разцвета, дошъл с Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 г., и посочи разцвета на литературата със социално значима проблематика през 60-те години. Той

цитира редица произведения, появили се в този период, изиграли етапна роля в овладяването на новата проблематика. Според него през следващото десетилетие — т. е. през 70-те години — се забелязва, от една страна, известно стихване на интереса към актуалната социална проблематика и аналитичното ѝ разработване; от друга страна обаче, този процес е свързан с психологическото углубяване на литературата. Именно в този аспект се открояват и непостигнатите още големи задачи на съвременната литература, „неизплатените дългове“ на творците пред своя народ. Съществено значение в тази връзка имат и проявите на литературната критика, която — по мнението на Андрей Гуляшки — все още недостатъчно обръща внимание на социално-проблемния патос на литературата и която ... трябва решително да ориентира вниманието си към социално значимата проблематика и свързаните с нея индивидуално-психологически и национално-психологически процеси, ако иска да не изостава от равнището на общественото ни развитие“.

* * *

Докладът на Андрей Гуляшки със своята теоретическа задълбоченост и аналитичност даде основа за оживени разисквания и дискусии — независимо от някои не съвсем прецизирани постановки, спорни моменти или недостатъчно обосновани преценки. Но важността на избраната тема, нейната актуалност и значимост, многостранната ѝ връзка с проблемите на литературата бяха доказани от многобройните изказвания, добра основа за които дадоха встъпителното слово на акад. Пантелей Зарев и докладът на Андрей Гуляшки.

Общо през двата дни на конференцията се изказаха (без да вземаме пред вид обсъждането на отчетния доклад на СБП за времето след последния конгрес на съюза) повече от тридесет поети, бедетристи, драматурзи и критици, представители на всички творчески поколения: Ефрем Каранфилов, Божидар Божилов, Ангел Тодоров, Емил Манов, Коста Странджев, Владимир Каракашев, Богомил Райнов, Камен Калчев, Николаи Хайтов, Георги Пенчев, Йордан Радичков, Станислав Стратиев, Хасан Карахюсеинов, Здравко Чолаков, Георги Алексиев, Дончо Цончев, Иван Спасов, Емил Петров, Павел Вежинов, Иван Цветков, Нино Николов, Калин Донков, Анастас Стоянов, Иван Руж, Васил Цонев, Божидар Томов, Светлозар Игов, Димитър Танев, Салис Таджер, Росен Босев.

Дори това изброяване добре показва интереса към темата на конференцията. Разбира се, не всички изказвания бяха еднакво съдържателни и теоретически задълбочени, в някои от тях намериха място и по-частни или лични въпроси. Но в по-голямата си част изказалите се писатели демонстрираха своята гражданска и творческа зрелост, дълбокото вътрешно съпричастие с разглежданите проблеми. На ролята на метода на социалистическия реализъм в светлината на новите изисквания, които се поставят пред нашата литература, акцентира Богомил Райнов:

„Житейската сложност и житейските трудности са школа на мъжество колкото за литературния герой, толкова и за самата литература. И най-сигурните оръжия при това изпитание са, както е известно, дарованието и върнатата позиция. Дарованието и степента на дарованието са божа работа, но изборът на позицията зависи само от нас. „Може би не съм по-умен от другите — бе казал Декарт, — но затова пък имам метод.“ В този смисъл и ние бихме могли да кажем, че ако нямаме таланта на големите класици, поне разполагаме с метод, разкриващ ни верния път към изследването на човешката действителност в дълбочина. Литературната практика на последните десетилетия недвусмислено показва, че сложната проблематика на социалистическия начин на живот може да бъде правдиво осветена и художествено пресъздадена единствено чрез метода на социалистическия реализъм.“

В същия дух бе и изказването на Камен Калчев, който разгледа еволюцията на разбирането на понятието „положителен герой“, на Ангел Тодоров, Иван Руж и още много писатели. Николай Хайтов подчерта необходимостта от най-ранна възраст да се възпитава у децата обич към родината и своя народ и посочи някои пропуски в това отношение в учебната и детско-юношеската литература. За нарасналите художествени възможности на метода на социалистическия реализъм, свързани с претворяването на народномитичното съзнание и светоусещане, говори Георги Алексиев. Проблемите на литературната критика бяха поставени в изказванията на Ефрем Каранфилов, Иван Цветков, Здравко Чолаков, Димитър Танев и др.

Разбира се, невъзможно е накратко да се резюмира и обобщи всичко онова, което намери място в разискванията по доклада, в изказванията на нашите писатели. Заслужава обаче да се отбележи духът на самокритичност и самовзискателност, породени от съзнанието за отговорната мисия на литературата, който се прояви в редица изказвания, но като че ли най-добре бе синтезиран в думите на един такъв виден творец като Йордан Радичков:

„Със съжаление констатирам за себе си, че ако животът около нас ври и кипи, то в книгите ни той къкре тихо като гърне на огъня и внимаваме много да не би случайно да прелее гърнето. Книгите ни съдържат бледа и оскъдна информация за съвременния живот, мащабът на времето липсва в тях и конфликтите нямат своя мащаб. От такива книги човек изважда някакъв дребен морал, удобен за делнична употреба. Аз мисля, че литературата е празникът на човека, делници той достатъчно много има в живота си.“

Симптоматичен е и фактът, че същият патос на взискателност към самите себе си, на конструктивна критичност и самокритичност прозвуча и в гласа на младата литература — имаме пред вид изказванията на Станислав Стратиев, Калин Донков, Росен Босев, Божидар Томов и др. Двама млади писатели — Калин Донков и Росен Босев, — чиито имена основателно се свързват с представата за талантливите художествени търсения и новаторство на младата поезия и проза, в изказванията си подчертаха, че според тях днешният читател търси в книгите не интригуващи формални експерименти, а преди всичко „уроци по нравственост и съвест“, нов и оригинален разрез в дълбочина на съвременната действителност с автентичната ѝ конфликтност и проблематика.

Ако трябва да обобщим основното в дейността на Националната конференция на СБП „Социалистическият начин на живот и литературата“, то безспорно най-силно впечатление оставя задълбоченият и ползотворен творчески разговор по проблемите на нашата съвременност в тяхната многостранна връзка с развитието на литературата; патосът на конструктивна критичност и самокритичност, на самовзискателност, която е еднакво далеч както от черногледството на nihilистичното отрицание, така и от блаженото самодоволство и тъпчене на място; съзнанието за високата отговорност на твореца пред партията и народа, пред своето време. Именно тези особености на голямото болшинство от изказванията дадоха тон в работата на конференцията, определиха несъмнената ѝ ползотворност за по-нататъшното развитие на съвременната ни литература.

Така Националната конференция на СБП „Социалистическият начин на живот и литературата“ още веднъж показа гражданското вълнение на българския писател, неговия верен социален рефлекс, дълбоката му и органична връзка с проблемите на общественото развитие; още веднъж доказа историческите предимства на обществото на реалния социализъм и неограничените художествени възможности на метода на социалистическия реализъм.